משנה · אחרונים · הון עשיר · סדר נזיקין

הון עשיר על משנה בבא מציעא

רבי עמנואל חי ריקי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הון עשיר על משנה בבא מציעא

רבי עמנואל חי ריקי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הון-עשיר-על-משנה-בבא-מציעא/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
משנה ד 4
משנה ה 4
משנה ח 5
פרק ב 5
משנה א 5
משנה ב 5
משנה ט 5
משנה י 5
משנה יא 6
פרק ג 6
משנה ב 6
משנה ה 6
משנה ז 6
משנה יב 9
פרק ד 9
משנה א 9
משנה ב 12
משנה ג 14
משנה ד 14
משנה ה 14
משנה ז 14
משנה ח 14
משנה ט 14
משנה יב 14
פרק ה 15
משנה א 15
משנה ב 16
משנה ג 17
משנה ה 17
משנה ט 17
משנה י 17
פרק ו 17
משנה ג 17
משנה ד 18
משנה ה 18
משנה ז 20
משנה ח 20
פרק ז 21
משנה א 21
משנה ד 21
משנה ה 21
משנה ח 21
משנה י 22
פרק ח 22
משנה ד 22
משנה ח 22
פרק ט 22
משנה א 22
משנה ז 22
משנה ט 22
משנה יא 22
משנה יב 23
פרק י 23
משנה א 23
משנה ג 23
משנה ד 23
משנה ה 23

פרק א

משנה ד
בבא מציעא

ראה אותם רצים אחר מציאה וכו'. כתב התי"ט בשם הרמב"ם (ה' גזלה ואבידה פי"ז הי"א), דמציאה זו היינו צבי שבור הנזכר אחריה. ותמהני דהכא דהמציאה ידועה דנזכרה במתניתין, מאי היא [ד]קתני מציאה בלא הא הידיעה, ובריש דמתניתין וכן במשנה ג' דהמציאה סתומה קתני המציאה בהא הידיעה:

גוזלות. קתני לשון רבים, דמסתמא אין אדם טורח לילך אחר מציאת גוזל אחד. והתי"ט כתב טעם אחר:

היה צבי. שבור האמור לעיל, רץ כדרכו. בקלות, עד שאינו יכול להגיעו קודם שיצא מתוך שדהו, או שהיו הגוזלות. האמורין, מפריחין. הרוצים להגיעם קודם שיצאו מתוך שדהו. כן נלע"ד לפרש דלא כמ"ש התי"ט על מפריחין משום דדרך וכו', ובזה לא שייך להקשות ליפלוג וליתני בד"א בשיכול להגיעם קודם שיצאו מתוך שדהו, אבל אין יכול להגיעם אפילו צבי שבור או גוזלות שלא פרחו דאיכא למימר שמא מחמת שהצבי שבור ושהגוזלות לא פרחו יצטרכו לעמוד בתוך השדה לפוש ובין כך ובין כך יגיעם לא זכתה לו, דהוי כאילו פליג בפירוש וכ"ש אחר צבי שאינו שבור או אחר גוזלות פורחין, וה"ט דלא קתני סיפא דומיא דרישא אחר צבי וכו' אחר גוזלות וכו' דמורה ענין חדש:

משנה ה
מציאת עבדו ושפחתו הכנענים. הפסיק בין הבנים לאשה בהם, משום דדמו לבתו דמקרא נפקו (עי' רש"י יב. ד"ה מציאת בנו וכו' וד"ה מציאת עבדו), משא"כ האשה דהיא מדרבנן כמ"ש הר"ב. ולפי דברי התי"ט דאף בתו לא מקרא נפקא אלא דתקינו לה רבנן משום איבה, יש לישב, דמשום דעבדו ושפחתו הם זכר ונקבה דומיא דבנו ובתו סמכם זה לזה, ומ"מ לדברי הר"ב מסתבר יותר סדרא דמתניתין, דהקדים תולדות האדם לאשה אשר ממנה יוצאים, משום דאשה אינה אלא מדרבנן, משא"כ אחת מן התולדות, ולפי זה הוי לא זו אף זו. ומיהו אף לדברי התי"ט יש לישב ולומר, דמשום סיפא דצריך להאריך באשה שמשום הכי נשנית בסוף, שנאה נמי ברישא בסוף, ולתרויהו צ"ל דלא כלל את כלם במציאה אחת, משום הכנענים השנוים באמצע שלא רצה לכללם עם העבדים, ובסיפא אע"ג דעבדים הם עברים, מ"מ לא רצה לשנות בהם מלישנא דרישא:

משנה ח

וכל מעשה ב"ד. עיין מ"ש בפ"י דשביעית משנה ב' ד"ה וכל מעשה ב"ד:

אחד הלוה משלשה. נקט ענין זה משום דנזכר לעיל באגודה:

פרק ב

משנה א

פירות מפוזרים מעות מפוזרות כריכות וכו'. הפסיק במעות בין מיני המאכל, לסמוך מפוזרין למפוזרות:

ולשונות של ארגמן. פי' הר"ב, צמר צבוע ארגמן. והוא דהפסיק באניצי פשתן בין גיזי צמר לאלו, יש לומר משום דאניצי דמו לגיזי צמר הנזכרים שהם בלתי סרוקים, משא"כ הלשונות:

משנה ב

מצא פירות וכו' מעות וכו' כריכות וכו'. ה"נ שנאם כסדר שהם שנויים במשנה א', וה"ט נמי דנקט כדי יין וכדי שמן דלא הוזכרו שם בסיפא:

הרי אלו חייב להכריז. חזר לשנותו, להפסיק בין הדברים השנויים במשנה זו לשנויים ברישא דהמשנה ג' דלא יגע בהם:

משנה ט

החזירה וברחה. הוא כינוי לפרה לבד, משום דדבר התנא בהווה דכתיב (הושע ד, טז) כי כפרה סוררה. אבל חמור אדרבא כתיב ביה (ישעיה א, ג) ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו:

אפילו ארבעה. אע"ג דבתלתא הויא חזקה ולמודה לברוח ובעליה יהיו צריכים להזהר ולשמרה שמירה מעלייא, ומכיון שברחה פעם אחרת נראה דלא שמרוה כראוי לה והוה אמינא דלא מטריחינן ליה עוד, קמ"ל:

וחמשה. אצטריך דלא תימא ארבעה דווקא, וה"ט נמי לחמשה דמתניתין:

משנה י

אין חייב בה. מדלא קתני אין זו אבדה כמו במתניתין דלעיל, נראה לומר דאפילו לנעול בפניה אינו חייב, דאמרינן בעליה הניחוה שם לכתחילה כי יודעים שאינה רגילה לברוח, ואגב דתני ברישא אין חייב תני נמי סיפא חייב:

אפילו ארבעה. ה"נ לאפוקי מדר"י הגלילי דאמר אם היה עליו יותר ממשאו אין זקוק לו, ודבר זה ניכר בג' פעמים שרובץ תחתיה, דאפילו הכי חייב עדיין:

משנה יא

שלו קודמת. ובגרישא לגבי האב לא קתני שלו אלא אבדתו, וטעמא נ"ל משום דאינו מן הראוי להקרא הממון שברשותו בחיי אביו שלו, כי כלו משועבד הוא מדרבנן להאכילו ולהשקותו (עי' קדושין לב.):

פרק ג

משנה ב

אמר ר"י. אע"ג דפליג קתני אמר, משום דהוא כמקשה על דברי ת"ק באמרו כיצד הלה עושה וכו'. וכה"ג יש לתרץ במשנה ד' וה':

משנה ה

ואחד יפה אלף זוז. במעות נקט המנין הרגיל שהוא מנה מאתים, ובכלים הוסיף עליהם עד אלף זוז דהוא מנין גדול ומסויים ושכיח שיהיה כלי אחד שוה כ"כ, לאשמועינן רבותא דאע"ג דיש הפרש גדול בין שני הכלים, ואם אחד משני המפקידים הוא עני י"ל מלתא דלא שכיחא היא שיהיה לעני זה כלי גדול כזה, ואיכא למימר ודאי שקורי קמשקר, לא אמרינן הכי:

אלף זוז. הרויח התנא בלשון זה שני אותיות היתרות בעשרה מנים, ובמאתים דמתניתין דלעיל אות אחת היתרה בשני מנים והא דלא קתני הקטון כגדול, הוא נמי מטעם זה דוק ותשכח. ובסדר נשים בעיקרא דעובדא דמנה מאתים כתבתי עוד טעם אחר, ובאמת לו אנו צריכים ולומר דאדידיה (פריך) [סמיך], דאי לאו הכי קשה דבשלמא כשמרויח שני אותיות אפילו אי הוה קתני מנה במקום מנים כדרכו בכל המקומות לפחות היה מרויח אות אחת, אבל כי לא מרויח אלא אות אחת בשנותו מלשון מנה ליתני מנה במקום מנים ולא יאריך כלל:

משנה ז

תשעה חצאי קבין. לשנותו דוגמא דסיפא דתנן ביה תשעה, לא קתני ארבעה קבין וחצי:

רבי יהודה אומר וכו'. נראה דכר' יוחנן בן נורי ס"ל דלא איכפת להם לעכברים וכו', והכי משמע בתוספתא דתנן התם בפ"ג (ה"ד) אחר דברי ר"י בן נורי, אמר ר' יהודה בד"א בזמן שמדד לו מתוך ביתו אבל אם מדד לו מתוך גרנו אין יוציא לו חסרונו מפני שהן מותירות, ע"כ. ומדתני בד"א אחר דברי ריי"בן ש"מ דכותיה ס"ל, וס"ל נמי דינכה מהחסרון של כור אחד מה שמותירות כל החיטין, ולכן לפי רוב החיטים נתמעט נכיית החסרון, וכשיגיעו לעשר כורין לא יוכל לנכות כלל כי מותירות כל מה שהיה מנכה דהיינו החסרון של

כור אחד בלבד.

ומשמע לי שזו היא סברת התוספות (דף מ.) שכתבו ז"ל [בד"ה] מדה מרובה י' כורין, וא"ת אפילו ב' כורין או ג' מתנפחין לפי חשבון דחסרונות העולה להם, וי"ל דבעשרה כורים עולה להם הנפוח חסרון של כור אחד, ולא יוציא להם חסרונות היינו כל החסרון, דחסרון של כור אחד לא יוציא, ולהכי נקט י' כורין לאפוקי פחות, עכ"ל. דפירושו לע"ד, דמתחילה ס"ד דתוספות דר' יהודה כת"ק ס"ל, ולכן הקשה מפני מה נקט ר' יהודה דינו במדה מרובה דהיינו י' כורין, הלא אף בפחות מזה מתנפחין לפי חשבון החסרונות, וכנגד החסרון של כל כור מחמת העכברים ודומיה' מתנפח כל כור מחמת הגשמים. והשיב דלא כן ס"ל לר' יהודה אלא כר' יוחנן דלעולם אינו מנכה החסרון אלא על כור אחד, והחסרון הזה מתנפח בעשרה כורין, ולכן כשהם עשרה כורין אינו מנכה לו כלל, משא"כ כשהם פחות דעדיין נשאר חסרון קצת שצריך לנכותו מפני שאין הנפוח שבהם מגיע לחסרון החסר מכור האחד, והוא אמרם וי"ל דבעשרה כורין עולה להם הנפוח חסרון של כור אחד, ולא יוציא להם חסרונות דקאמר ר"י אינו ר"ל חסרונות של [כל] כור וכור, שהרי על כור אחד לבד מוציא ולא יותר, ועוד שאם היה פירושו על כל כור וכור מאי נפקא מינה דמדה מרובה אפילו במדה מועט' מוציא לפי חשבון. אלא חסרונות רצה לומר כל החסרון אינו צריך להוציא כשהם מדה מרובה, דהיינו החסרון של כור אחד לא יוציא שהרי הנפח של עשרה כורין כנגדו, ולהכי נקט עשרה כורין משום דכשהגיעו למנין זה אז אינו מנכה כלום, לאפוקי פחות ממנין זה שאין הנפח ממלא החסרון של כור האחד, ולכן ינכה מחסרון כור, אחד מעשרה בחסרון על כל כור שהנפח שבכל כור ממלאו, והשאר ינכה אותו מן המפקיד ויתן לו פחות ממה שהפקיד אצלו, ואם בדרך משל החסרון של כור אחד הוא עשרה לוגין והנפח של כל כור הוא לוג אחד, והוא הפקיד אצלו ששה כורים, כשמחזיר לו פקדונו יחזיר לו הששה כורים פחות ארבעה לוגים, שאע"פי שחסרו עשרה לוגים מ"מ העדיפו בששה כורים ששה לוגים, נמצא שלא נחסרו בידו כי אם ארבעה לוגים, ואם הפקיד אצלו עשרה כורים אינו מנכה כלל, כי העשרה כורים שחסר העדיפו העשרה כורים לוג אחד לכל כור.

ואם תאמר שאין זו כוונת התוספות ושלעולם סלה"ו דר"י כת"ק ס"ל, ושפירוש הי"ל דבעשרה וכו' הכי הוא, דס"ל לר' יהודה דנפוח של עשרה כורין ממלא החסרון של כור אחד, וכי יש נפוח למלאות חסרון של כור אחד שלם אז מנכה לנפוח מהחסרון, אבל כי ליכא נפוח כל כך למלאות חסרון של כור אחד והוא בהיות הכורים פחותים מעשרה, אז אינו מחשב הנפוח כלל ואינו מנכה אותו מהחסרון, ופי' דבריהם כך הוא,

וי"ל דבעשרה כורין עולה להם הנפוח חסרון של כור אחד, ולא יוציא להם חסרונות היינו כל החסרון, דחסרון של כור אחד לא יוציא על כי הנפח של העשרה כורין משלימו, מכלל דכשאין הנפח מגיע למלאות החסרון של כור אחד והוא בהיותם פחות מעשרה אין אנו מחשיבין הנפח כלל אפילו לפי חשבון, וזהו אמרם ולהכי נקט עשרה כורים לאפוקי פחות ע"כ, מ"מ לשון התוספתא מוכיח כמ"ש דר"י כר' יוחנן ס"ל. ועוד קשה לפירוש התוספות, מ"ש נפוח של כור אחד מנפוח של לתך אחד, שנפוח של כור אחד אנו מנכים אותו מהחסרון ובפחות משיעור זה אין אנו מנכים אותו כלל, וכי מה הפרש יש בין החסרון לנפוח שהחסרון אנו מנכים אותו לעולם לפי חשבון לדעת ת"ק הן מעט הן הרבה, והנפוח אין אנו מחשבים אותו לכלום אלא אם כן הוא מרובה, דהיינו שיגיע למלאות החסרון של כור אחד כפי דעת ר' יהודה דכת"ק ס"ל לפי דברי התוספות. והיה אפשר לחלק ולומר, דשאני החסרון מהנפוח, משום דהחסרון הוא בממשות חסרון שלא יוכל להמנות יותר, על כי כבר העכברים אכלוהו וכיוצא בו, ומשום הכי הן מעט הן הרבה אנו מחשבין אותו, אבל הנפוח הוא דבר החוזר לברו[י]יתו והולך לו בעבור זמן הגשמים, ולכן אינו יתרון ממשי להחשב בדבר מועט אלא אם כן הוא נפוח הרבה אז יש לו כח לעמוד כנגד החסרון ולמלאותו להפסיד הנפקד.

אבל מ"מ לע"ד כל אלו החילוקים דוחקים הם, ויותר מתישב מ"ש דר' יהודה כר' יוחנן ס"ל כנראה מלשון התוספתא, ואעפ"כ אנו צריכים לגילוי זה שכתבתי שהניפוח הוא דבר החוזר לברייתו, דמטעם זה נאמר דס"ל לר' יהודה דאף אם הפקיד אצלו יותר מעשרה כורים שהנפוח שלהם הוא יותר מהחסרון של כור אחד, אינו מתחייב משום זה הנפקד להחזיר למפקיד יותר ממה שקבל כפי מה שנתרבה הנפוח על החסרון של כור אחד, דסוף סוף נפוח זה דבר שאין בו ממש הוא ואין בנו כח לחייבו מטעם זה לשלם חטים ממש, ודיו במה שאנו מעריכים אותו כערך החסרון להשלימו, ושיתחייב הנפקד משום זה להחזיר כל המדות של חטים שלימות אע"פי שחסרו בידו ע"י העכברים. והראיה דר' יהודה ס"ל הכי, הוא מדאמר מדה מרובה ולא אמר עשרה כורים בפירוש, דמשמע באמרו מדה מרובה דכשיגיעו לזה המדה המרובה שהם העשר כורים אינו מנכה עוד הפחת, כי כבר יש בנפוח כדי להשלימו, וממילא ידעינן דאינו מוסיף להחזיר לו יותר ממדתו מחמת הנפוח, שהרי הנפוח הוא כנגד החסרון דווקא, ובלשון זה של מדה מרובה כלול כל המדות שמעשר ולמעלה, שמשם ואילך מדה מרובה היא.

נמצא לפי זה שזה הדין הנאמר בעשר שהוא תחילת שיעור המדה מרובה, נאמר בכל אשר יקרא בשם זה של מדה מרובה, והם כל המדות שמעשר ולמעלה, ואם לא היה זו

דעת ר"י לא היה סותם דבורו בלשון זה של מדה מרובה, אלא היה אומר בפירוש עשר כורים, דעל ידי זה היינו אומרים דדין זה לא נאמר אלא בהיותם עשר, אבל בהיותם יותר דין אחר יש והוא שהיה צריך הנפקד להוסיף על המדות כל הנפוח היתר על החסרון, ומדלא אמר הכי ש"מ כמ"ש. ואפשר שלזה כיון הר"ב בפירושו מדה מרובה מעשרה ולמעלה, דפירוש דבריו הוא כמ"ש התי"ט שהמדה מרובה מתחלת מעשרה כמבואר בש"ס (דף מ.) וכמה מדה מרובה עשרה כורים. והדין שיש לה בעשר כורים יש לה אף בהיותם למעלה מעשרה כמו שכתבתי, דא"א לפרש דמעשרה ולמעלה דווקא דהיינו כשהם יותר מעשרה אז הם מדה מרובה, דמשמע ולא פחות מעשרה ולמעלה ואפילו עשרה ממש, שהרי לא כן אמרו בש"ס כמ"ש התי"ט, אלא שבמנין עשרה נקראת מדה מרובה, וא"כ אפוא א"א שתהיה זו כוונת הר"ב באמרו ולמעלה אלא להוכיח מה שכתבתי כנלע"ד:

משנה יב

ובה"א אינו חייב וכו'. כתב הר"ב ז"ל, והאי על כל דבר פשע דרשי ביה ב"ה אמר לעבדו ולשלוחו לשלוח יד בפקדון מניין שהוא חייב וכו'. פי' אם שלחו בו יד:

פרק ד

משנה א

הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב. ה"ג הכסף קונה את הזהב והזהב אינו קונה את הכסף דה"ג בירושלמי בפירוש, ואמרינן התם (ה"א יג:) עלה, זהו כללו של דבר כל הירוד (פי' שפל) מחבירו, קונה את חבירו. אמר ר' חייה בר אשי מאן תניתא ר' שמעון ב"ר, אמר ליה אבוי חזור בך ותני כהדא הזהב קונה את הכסף. אמר ליה לינא חזור בי, דעד דהוה חילך עליך אתניתי הכסף קונה את הזהב, ע"כ. וליכא למימר דש"ס דידן פליג על זה, ושלעולם גרסינן במתניתין הזהב קונה את הכסף, שהרי דבריה סתומין דה"ג בה (דף מד.) מתני ליה ר' לר' שמעון בריה הזהב קונה את הכסף, אמר ליה ר' שנית לנו בילדותך הכסף קונה את הזהב ותחזור ותשנה לנו בזקנותך הזהב קונה את הכסף (בתמיה), בילדותיה מאי סבר ובזקנותיה מאי סבר, בילדותיה סבר דהבא דחשיב הוי טבעא כספא דלא חשיב הוי פירא וקני ליה פירא לטבעא, בזקנותיה סבר כספא דחריף וכו', כפירוש הר"ב, דהכי הוי מסקנא דש"ס כזקנותיה. הרי דאין להוכיח משם היכי גרסינן במשנה דידן אי כילדותיה או כזקנותיה, אבל מדאמרינן בירושלמי מאן תניתה וכו' שמעינן מינה דה"ג במשנה, ואע"ג דבסוף ימיו חזר בו רבי ושתפסו בבבלי ההיא

חזרה להלכתא, מ"מ משנה ראשונה לא זזה ממקומה דר"ש ב"ר היא, דהכי ס"ל כפי מה שלמד לו אביו בילדותו, והוה ליה כשאר המשניות דיחיד ורבים חולקים עליה דאין הלכה כמותו, דבכה"ג משנה זו אתיא דלא כר' ולאו סתימאה היא אלא יחידאה והלכה כר' מחבירו (ב"ב קכד:) וכ"ש מבנו.

מכל זה יצא לנו דהשונה במשנה הזהב קונה את הכסף משתבש, דהא רש"בר היא והוא איפכא ס"ל כמפורש בירושלמי הנ"ל, ואע"ג דמצינו אח"כ בבבלי (דף מה:) דמקשה מהאי מתניתין, וקאמר תנן הזהב קונה את הכסף וכו', אין זה קושיא, דמדאסיקו דהכי ס"ל לר' בזקנותו, עשו המסקנא ההיא עיקר כאילו היא מפורשת במתניתין, דסוף סוף ר' שחיבר מתניתין קאמר לה, ודחה מה שחיבר במשנה להפך. ומלשון המשנה עצמה יש להוכיח דרישא דידה אתיא כרשב"ר, ודגרסינן ברישא דידה הכסף קונה את הזהב והזהב אינו קונה את הכסף. מדלא עירבה בהדי סיפא דהנחושת קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הנחושת, משום דבענין זה אין לו מקום לערב שני הבבות אלו כאחד, משום דהכסף הנזכר בשניהם אין פעולתו שוה בשניהם, דברישא קונה ואינו נקנה, ובסיפא הוא להפך דנקנה ואינו קונה, אבל אי אמרת דגרסינן במשנה הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב, נמצא דאף ברישא הכסף נקנה ואינו קונה, וא"כ הוא לערבינהו ולתנינהו (הזהב) הזהב והנחושת קונים את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב ואת הנחושת, שהרי הטעם שוה לתרויהו להיותם חשובים פירא לגבי כסף משום דהכסף חריף מהם, אלא ודאי מדלא ערבינהו ש"מ דכשסדר רבי המשנה על פי גירסת ילדותו סידרה, ואע"ג דאח"כ חזר בו לא רצה ליגע בה יד מכיון שכבר הורגלה בפי התלמידים, כמאמרם ז"ל בכמה מקומות (יבמות ל. ועוד) ומשנה ראשונה לא זזה ממקומה.

וטעמא דהאי מלתא נלע"ד, דהוא משום דקי"לן דנפקא מינה טובא לגירסא דינקותא, כמבואר בש"ס (עי' שבת כא:) דאינה באה לידי שכחה (רש"י שם ד"ה גירסא), ולכן חשש רבי שאם ימחוק המשנה ראשונה ויגרוס בה גירסא אחרת, וירגיל התלמידים לגרוס המשנה ולהרגילה בפיהם כפי גירסא השניה האמיתית, שמ"מ לא ישכחו הגירסא ראשונה להיותה גירסא דינקותא, ובאורך הזמן אחר ששני הגרסאות הם מורגלות בפיהם ישכחו ולא ידעו איזה מהם היתה ראשונה דלא כהלכתא ואיזו היא האחרונה כהלכתא ויבאו לטעות, ולכן אמר מוטב שיגרסו המשנה כפי מה שכבר הורגלו אף כי אין הדין כן, וידעו מבחוץ שאין הלכתא כאותה משנה, דבכה"ג לא אתו לידי תקלה דאין שגור בפיהם כי אם לשון אחד, וכאשר ידעו שאין הלכה כאותו לשון כבר ידעו אמתות הענין וא"א להם לבא לעולם לידי ספק, על כי לא הורגל בפיהם כי אם לשון אחד, וכשירצו לידע הדין

אמת יחזרו המשנה השגורה בפיהם בעל פה ויעשו הפך השגור בפיהם, בזכרם דאין הלכה כאותו לשון.

וה"נ חשש ר' לחששא זו שאמרנו והניח המשנה ראשונה במקומה ולא שינה בלשונה כלום, שאם היה משנה הרישא ודאי שהיה משנה גם לשון הסיפא והיה מערבה בהדי רישא, מהטעם שכתבתי לעיל דפעולת הכסף לפי משנה אחרונה שוה בשניהם. ועוד מהטעם עצמו שכתבנו של חשש השכחה היה לו לעשות כן, כי בשנותו לבד לישנא דרישא ולגרוס במקום הכסף קונה את הזהב והזהב אינו קונה את הכסף, הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב. קרוב הדבר מאד שישכחו התלמידים באחרית הימים איזה מהם קדם, בהיות שני הגרסאות שגורות בפיהם הגירסא דינקותא דלא זזה ממקומה והשניה אשר הורגלו בה בזקנותם והיא האמיתית, כי השינוי הוא שינוי קל וקל לשכח אמיתותו, משא"כ אם היה משנה הלשון ביותר במה שיכלול הסיפא עם הרישא כי היה צריך לכך כמ"ש לעיל, שבהיותו השינוי גדול לא היו באים לידי שכחה כל כך מהר, וכ"ש דהוה להו סימן בגויה דע"י שנוי זה נתגדלה הבבא ראשונה ממה שהיתה בראשונה, וזה סימן שהבבא גדולה זו אחר שנתגדל רבי והזקין אמרה, משא"כ אם לא היה משנה אלא בבא ראשונה לבד בהחליף קונה לאינו קונה ואינו קונה לקונה, דאין בה לא תוספת ולא מגרעת כי אם חילוף התיבות ממקום למקום, דהדבר קל מאד לבא לידי שכחה. ולכן הנכון הוא מה שהוכחתי על פי הירושלמי וגירסת המשנה שבו דהכסף קונה את הזהב וכו' גרסינן, דמשנה ראשונה לא זזה ממקומה מהטעם שכתבתי בדרך פשט.

ועל דרך רמז וראיה מן התורה יש להעמיד ענין זה דמשנה ראשונה לא זזה ממקומה, דבענין חרבן הבית מצינו שאמר הקב"ה בתחילה ועל [כל] איש אשר עליו התיו אל תגשו. וזה מפורש בקרא (יחזקאל ט, ו) ואח"כ כשחזר בו מחמת קטרוג מדת הדין צוה שאדרבא מהם יתחילו, וזה הצווי לא פירשו בכתוב אלא רמזו ברמז באמרו וממקדשי תחלו (שם. עי' שבת נה.), שלפי פשוטו נראה שמה שאמר מתחילה ועל [כל] איש אשר עליו התיו אל תגשו כך היה לו להיות דלא מצינו חזרה בו, כי פשוטו של מקרא וממקדשי תחלו אבית המקדש קאי, אלא שרז"ל (שם) הדורשים אף כתרי אותיות מצאו בו זה הרמז של מקודשי והם הצדיקים, ולא שתק הכתוב מאמרו הצווי הראשון שהוא וכל איש אשר עליו התיו אל תגשו בפירוש, אע"ג דלא הוה כן, והרי זו כמו משנה ראשונה לא זזה ממקומה, וברמז לבד רמז אח"כ שלא היה כן ולא בפירוש. וכה"ג לא שנה ר' הפך המשנה ראשונה בפירוש, במה שידחה גירסתו הראשונה וילמד לתלמידיו שיגרסו בתוך

המשנה גירסא אחרת ושישגרו אותה הגירסא אחרת בפיהם וישלחו הראשונה, אלא רמז להם אמיתות הענין חוץ מן המשנה ראשונה, והניח לשון המשנה ראשונה במקומה.
ועל דרך דרש י"ל, דהגיד לנו בדרך זה שלא יבוש אדם לחזור בו במה שראה שלא כיוון לדין אמת בפירוש, כדי שילמדו ממנו בני אדם שלא לעמוד על דבריהם, וכדשנינו בעדיות (פ"א מ"ד), ולא יבקש עילות להסתיר ולהעלים טעותו הראשון מעיני בני אדם שלא ידעו בו כלל, אלא יודה ולא יבוש, ויזכה את הרבים בהודאה זו כי ממנו יראו וכן יעשו אף הם, ולכן אף כשיגלה בפירוש בתוך המשנה המשנה האחרונה, כדתנן בנזיר (עיי"ש פ"ו מ"א) ובמקומות אחרות אבל משנה אחרונה וכו', או שכתב משנה אחרונה סתמית במקום אחר מהמשנה כגון במסכת חולין ובמקומות אחרות, לא מנע עצמו מלשנות אף המשנה ראשונה, כדי שידעו הכל שאותה משנה נאמרה מפיו או מפי אחרים וחזרו בהם:
והרוצה ליכנס בפתח הרביעי של הפרדס הזה המקיף המשנה הזאת, כמדומה לי שיבא לידו מפתח הפתח הנסתר הנחבא אל הכלים הנשברים, כאשר ידע כי המשנה ראשונה אם הבנים העליונים, כאשר ילדה המשנה אחרונה רחל המבכה על בניה, ואתרע חזקתה של האמה עליונה כדין המשנה ראשונה שאתרע חזקתה מחמת דין המשנה אחרונה הסותרתה, לא זזה ממקומה העליון להתגלגל מעולם לעולם כמו המשנה אחרונה, אלא אף כי נחלשה נשאר בה כח לעמוד בהיכל המלך כידוע לי"ח.
ועיין בספרי משנת חסידים מפתח העולמות סדר זרעים מסכת מיתת המלכים:

משנה ב

מי שפרע וכו' הוא עתיד להפרע וכו'. התי"ט הרגיש אמאי לא תנן מי שנפרע, ותירץ מה שתירץ. אבל עדיין לא נתקררה דעתי בתירוצו, שא"כ הוא אף בסוף הל"ל הוא עתיד ליפרע, דומיא דרישא דמי שפרע דלפי דרכו עולה שפיר. ועוד שדרכו אשר דרך לא נתישבה על לבי כי לא מצאתי לה סמוכות. ולכן נלע"ד לישב על פי מה שפירש הרב בעל עשרה מאמרות (מאמר חקור דין חלק א' פ"ט) במאריך אפיה וגבי דיליה (עי' בר"ר פס"ז ד), דפירושו הוא שהקדוש ברוך הוא מאריך אפו עם הרשעים ואינו מטרדם מן העולם מיד אחרי חטאם, כדי לגבות הנשמה שהיא שלו שתחזור בתשובה, שכשהנפש החוטאת היא תמות בחטאה אוי לה ולמזלה, נמצא שכשהרשע חוזר בתשובה הוא פורע להקב"ה, ונקרא הק"בה לגבי זה נפרע, שהרי הוא גובה נשמתו כמלוה הגובה חובו הנפרע לו מהלוה, אבל כשאינו כן אלא שהרשע הוצרך להתיסר ביסורים מאת ה' על כי לא חזר בו, אז הק"בה הוי לגבי זה פורע, כי הוצרך לשלוח בו חציו לפרוע לו גמול

ידיו הרעים, ואינו נפרע אז שאין נשמתו חוזרת לו להיותה מלוכלכת, כי אחרי צאתה מן הגוף להיותה מסוכסכת בין הקליפות היא צריכה להיות נסרקת במסרק של ברזל ויסורין קשים וגלגולים מרים קודם שתתקן ותחזור למקום אשר חוצבה, וכבר ידענו שכל אלו היסורים הבאים על הרשעים הם ממש הכינו אותם בחטאם אשר חטאו מדה כנגד מדה.

נמצא שכשבאים עליהם הם נפרעים בשלהם ממש כי ברשתם אשר טמנו הם נלכדים, וכבר ידענו דאין נכון לאדם שיפתח פיו לשטן (ברכות יט. ועוד) אלא לעולם יטה פיו לכף זכות, כי ברית כרותה לשפתים (סנהדרין קב.), וידענו כמו כן שדור המבול ודומיו לא חזרו בתשובה כי הוצרך מדת הדין לדונם בדינים קשים קצתם במים קצתם באש וקצתם ביסורים אחרים, ולכן שייך לומר בהם מי שפרע שלא גבה הקב"ה נשמתו מהם ע"י תשובה, אלא פרע להם גמולם הרע ע"י יסורים קשים ומיתות משונות, וזה הפרעון אשר פרע להם היה מרכושם רע אשר רכשו בעוונם והוו היסורים ההם, ולכן אתי שפיר לומר מאנשי, שמשלהם ממש פרע להם, ולהיות כי אפשר שזה האיש אשר חטא במה שלא עמד בדבורו יעשה תשובה, ולפי זה נמצא שהקב"ה אינו צריך ליפרע לו, אלא אדרבא הוא גבי דיליה ונפרע ממנו, לכן אין אנו פותחים פינו לרעה באמור ליפרע, שבזה אנו מבשרים אותו שיצטרך להתיסר כי לא יעשה תשובה, אלא אנו אומרים להפרע המורה שיעשה תשובה, וממילא יודע שאם לא יעשה יחול עליו יסורי דור המבול ודומיו:

מאנשי דור המבול ומדור הפלגה. ומאנשי סדום ועמורה ומן המצרים ששטפו בים, כן העתיק הרב, והכי איתא בש"ס (דף מח.). וצ"ל דתני ושייר העונשים שלא היו לכל העולם:

דור המבול. הא דלא הזכירו עונש דור אנוש דקדם לדור המבול, שעלה אוקינוס והציף שליש העולם כדאיתא במדרש (עי' בר"ר פ"ה, ו. פכ"ג, ז. ילקוט יתרו רפו). י"ל משום דאינו מפורש בתורה כמו ארבעה אלו, אבל טעם ודמיון החוזר מדבורו לאלו החטאים לא יכלתי למצוא, כי אם למצרים כי ענשם ה' על מה שחזר פרעה מדבורו כמה פעמים אחר שהבטיח למשה להוציא את ישראל, ולפי זה אפשר לישב גם כן דנקט דור המבול וכו', כי אותם של הדורות ההמה הם היו אותם שנצרפו בגלות מצרים כדאיתא בכתבי האר"י זלה"ה (שעה"כ פסח דרוש א'). ועיין בספרי חושב מחשבות חלק קולות מים מאמר קול כתבי הקדש רמז קי"ח ותראה פירוש נפלא על זה:

משנה ג

האונאה ארבעה כסף מכ"ד כסף לסלע שתות למקח. הא דהאריך להזכיר ההונאה במטבע, ולא קתני סתם ההונאה שתות למקח. י"ל דקמ"ל דשיעור הונאת חסרון המטבע הוא כשיעור הונאת המקח דהוא שתות, דהכי הלכתא כמ"ש הר"ב במשנה ה':

משנה ד

רצה אומר וכו'. אלוקח קאי, ושייר המוכר כמ"ש התי"ט משמא דש"ס (דף נא.) משום דלא שכיח שיתאנה, משום דקים ליה בזבינתיה:

משנה ה

ארבעה איסרין איסר לדינר. נראה דקמ"ל באמרו איסר לדינר, דאף בדינר שהוא מטבע קטן לא קפדינן אחסרונו כשהוא לערך זה של סלע, ולא אמרינן כיון שהמטבע היא קטנה אפילו חסרון מועט עושה רושם גדול בה והוי הונאה, וכה"ג יש לפרש בר"י ור"ש: **שני פונדיונות לדינר**. כתב התי"ט בשם התוספות (שם: ד"ה שני פונדיונים) ז"ל והא דלא אמר מעה לדינר, משום דר' יהודה נקט פונדיון קאמר איהו שני פונדיונות, עכ"ל. ותמהני אמאי לא אמר ארבע מעות מעה לדינר, ולא יחוש לר' יהודה כמו שלא יחוש ר"י לדר"מ, דלא אמר שמנה איסרין שני איסרין לדינר אלא קאמר ארבע פונדיונות פונדיון לדינר. ואין בידי לומר אלא דאפשר דבאתריהו דר"י ור"ש שכיחי פונדיונות הרבה, משום הכי תרויהו הזכירו פונדיונות שהם המטבעות הרגילות במקומותיהם:

משנה ז

והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש. הקדים דין זה למוצא וגוזל דהם עיקר מכלתין, משום דלשון הקדש ומתקדשת שוה, ואל תתמה על מתקדשת עצמו, כי קודם לסדר זה, ולא הקדימה אף להודאה, משום דמהודאה סליק ולכן רצה לפתוח בה:

משנה ח

והבכורים. שנויים הם בתורה אחר התרומה והחלה, משום הכי נשנו אחריהם הכא שלא כסדר מצותם:

משנה ט

בהמה ומרגלית. הפסיק בבהמה בין ס"ת למרגלית, אע"ג דכתיב (משלי ג, טו) יקרה היא מפנינים. לגלות דטעמא דמרגלית אינו כטעם ס"ת אלא כטעם הבהמה, כמ"ש הר"ב:

משנה יב

מחמש. וכן העתיקו המפרשים והפוסקים, ומלשון המשנה נראה דדוקא הוא, דעד חמש התיר ולא יותר, ומ"מ אין לי טעמא דמסתבר למנין זה על דרך פשוטו, ואין בידי לומר

אלא דדבר סתר רמז לנו התנא במתק לשונו, והוא ענין השפע היורד מלמעלה למטה על ידי מי הוא נגיד ונפיק ובמה מתפשט, והוא כי הג"ר בסוד הדעת משפיעים ה"ח שהם תבואות הגורן וה"ג תבואות היקב לג' אבות וב' נביאי קשוט בין כלם ה', והתגר אשר הוא כרוכל יוסף בן רחל, לוקח אותם ונותנם לתוך מגורה אחת, הלא היא רחל אמו סוד המלכות, כוס מלא ברכת ה' כפיטם אחד מלא ממשקה ישראל נקי מכל סיג ושמר, ודוק:

פרק ה

משנה א

סלע בחמשה דינרים סאתים חטים בשלש. דבר התנא בהוה, דדרך בני אדם להרבות ממונם בפירות יותר מהמעות, כי מורים היתר לעצמם באמור דהפירות אפשר שיבאו בזול. כ"ש שדרך בני אדם ללות חטים לזרע שבאותו זמן על הרוב הם ביוקר, להחזירם לגורן שכמעט כל השנים הם בזול בזמן הגורן יותר מבזמן הזרע, ונמצא שלא הרבה בממונו כלום, בהיות אפשר שיהיו השלש בזמן ההחזרה שוים כשתים בזמן ההלואה, משא"כ במעות דאין דרכם להוזיל או להתיקר אלא עומדים שנים הרבה בשער אחד, ולכן אין דרך המלוה אותם בריבית להרבות עליהם כל כך, על כי יודע בעצמו שכל הריבית צריך הלוה להפסידו מממונו, שהרי אין אותם מעות מתיקרים או זלים בידו כי על עמדם הם עומדים ושוים הם בעת החזרה כעת ההלואה, ובהוסיף עליהם מפסיד הלוה הכל מממונו, ועיין לקמן ד"ה איזהו תרבית:

מפני שהוא נושך. נקרא נשך, כך צ"ל למאן דלא גריס אסור (עי' תוי"ט), אבל בתרבית דבר פשוט הוא למה נקרא כך, ולא צריך לכלול בענין טעם לשמו:

איזהו תרבית. פי' הר"ב, דרבנן. ולהיות דקרו לרבית דרבנן תרבית ולא נשך, יצא לנו טעם הגון אמאי נקט קרא בלישנא דנשך הכסף, ורבית בלישנא דאוכל, דאע"ג דתרויהו אתרויהו קאי מ"מ לשון המקרא עצמו המורה לכאורה דאינו כן לא לחנם נכתב, וכפי מה שכתבתי לעיל דבני אדם מורים היתר לעצמם להרבות על האוכל יותר מעל הכסף מהטעם שכתבתי אתי שפיר, דרבית האוכל לכאורה נראה כאילו הוא רבית דרבנן הנקרא בשם תרבית, משא"כ הכסף, והלשון עצמו מוכיח, דנשך שר"ל נושך כתב בכסף, להיות דבכסף הוי ממש כנושך כמוצץ את דמו ע"י נשיכתו ולוקח ממנו[ו](י) מה דלא יהיב ליה, שסלע נתן לו וסלע היה שוה ולוקח ממנו סלע ודינר, נמצא שלוקח ממנו הדינר שלא נתן לו, משא"כ ברבוי הפירות דמרבה פירותיו במה שנתן לו סאתים ולוקח

ממנו שלשה, אבל אפשר שיבא לו זה הרבוי בלי שינשוך אותו כלל, בהיות השלשה שוים עתה בזמן ההחזרה כשנים בזמן ההלואה, דנמצא לפי זה לכאורה שאינו לוקח ממנו כי אם מה שנתן לו, דשוה סלע דרך משל נתן לו דכך היו שוים הסאתים ושוה סלע לוקח ממנו כי כך הם שוים עתה השלשה, ואעפ"כ התורה אסרתו כאלו היה נושך אותו, להיות הדבר אפשרי ולא ודאי.

ומלשון המשנה יש לנו הכרח שיהיה תיבת נשך מורה חומר האיסור יותר מתיבת רבית, מדחש התנא לאשמועינן דשייך לומר נשך אף אפירות אע"ג דנראה לכאורה דקרא לא קרא בשם נשך אלא לרבוי הכסף, באמרו איזהו נשך המלוה סלע וכו' סאתים וכו', ולא חש לאשמועינן דתרבית קאי אף הכסף משום דבזה לא נפקא לן מידי, והא דאמרינן דרבית דקרא קאי אף עליו משום דא"א לנשך בלא תרבית, כדאיתא בש"ס (דף ס:) והביאו התי"ט ומי איכא נשך בלא תרבית, וכל כוונת התנא הוא לאשמועינן חומר העון, וחמרתו הוא להיותו נושך את חבירו, שאם לא היה נושך את חבירו לא היה מקפיד התורה שירבה ממונו, ולא אסרה תורה כי אם הרבוי הבא ע"י נשיכה כגון בכסף, או שיש לחוש לנשיכה כגון רבוי הפירות דסאתים בשלש, ומשום הכי טרח התנא לאשמועינן דרבוי בפירות כלולים נמי בכלל נשך הכתוב בתורה, ולא טרח לאשמועינן דרבוי הכסף כלול בכלל תרבית הכתוב כמו כן בתורה אע"ג דבלישנא דקרא יש להטעות בשניהם, וכ"ש שיש להטעות יותר בלישנא דקרא דלא יהיה תרבית קאי אכסף, ממה שיש לטעות שלא יהיה נשך קאי אאוכל, שהרי מקרא אחר כתוב בתורה (דברים כג, כ) לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אוכל. הרי שבפירוש הכניסה התורה במקום אחר רבוי האוכל תחת לשון הנשך, ולא מצינו במקום אחר שיכניס רבוי הכסף תחת לשון תרבית כי אם גלוי זה הרמוז במקרא דאת כספך לא תתן וכו' (ויקרא כה, לז) כמו שמבואר בש"ס, וא"כ אפוא היה לו לתנא לטרוח לאשמועינן זה יותר מזה, והוא לא עשה כן ואין זה אלא מהטעם שכתבתי, דנשך מורה חומר העון יותר מרבית ושלכן קרו לרבית דרבנן בשם תרבית ולא בשם נשך, ושמטעם זה טועים בני אדם להרבות ממונם יותר בפירות מבכסף, ושמהאי טעמא נקט התנא סלע בחמשה דנרים וסאתים בשלש כמ"ש בריש פרקין:

בשלשים דנרים. דינר זהב הוא כ"ה דנרים, ולכן נוח בעיני התנא להשתמש במנין שלשים, ולא בפחות מזה כדי שלא להאריך. ועוד שהם כנגד שלשים סאים שבכור:

משנה ב

באלף זוז. הם עשרה מנה, ובחצר נקט עשרה סלעים, כי מן הסתם אין סכום מעות של שכירות חצר מגיעים לשכירות מעות של מכירת שדה, ומ"מ לא רצה התנא לצאת ממנין

עשרה ושנים עשר הרמוזים ברישא, ועל שלא אמר עשרה מנה, כמו שאמר שנים עשר מנה או איפכא, כתבתי טעמו בפ"ג משנה ה':

ואם לגורן. אורחא דמלתא נקט, שבזמן שאוסף את תבואתו מוצא מעות על ידה:

משנה ג

ועד שלש שנים. אע"ג דלא אפשר בלתי סכום מנין, יש ליתן טעם למנין זה דנקט, שהוא כנגד שני החזקה שהם שלשה. ועוד אפשר דכן היה ביתוס בן זונין עושה:

משנה ה

רשב"ג. הר"ב כתב דאין הלכה כרשב"ג קודם ומפריז על שדהו. ש"מ דמפריז על שדהו אתיא כב"ע, ומשום הכי הלכה כן, וזה יצא לו מדגרסינן בבבלי (דף סט:) תניא מפריז על שדהו כיצד וכו', אבל בירושלמי (ה"ד כב.) גרסינן תני רשב"ג אומר מפריז וכו'. ומ"מ צ"ל דבהא הלכה כמותו, משום דר"י ור"ל פליגי בטעמא דידיה, כדאיתא בירושלמי (שם):

משנה ט

לא תלוה אשה ככר וכו'. דרך הפת להיות ברשות האשה, משום הכי נקט אשה:

משנה י

רבן גמליאל אומר וכו' ר' שמעון אומר וכו'. אע"ג דאין חולק בזה קתני רש"א, שכל אחד הוא ענין בפני עצמו שאין לו שייכות כלל עם הקודם לו, דלא דבר הת"ק בריבית מוקדמת או מאוחרת כלל, וכן ר"ג לא דבר ברבית דברים כלל:

יש רבית מוקדמת וכו'. הואיל ואתא לידן נימא ביה מלתא ואסמכתא מן הכתוב, דכתיב (דברים כג, כ) לא תשיך וגו' אשר ישך. דכתוב לשון [נשך] בתחילה ובסוף בין דכסף בין דאוכל בין דכל דבר, הרי דיש רבית מוקדמת ומאוחרת:

פרק ו

משנה ג

אפילו זו עשר מילין וזו עשר מילין. מדלא קתני סתם שמהלך שניהם שוה והזכיר סכום המילין, נראה דקמ"ל דבמהלך עשר מילין אפשר שתמות מחמת שינוי האויר וחייב, פחות מזה אין המיתה באה לה מחמת האויר ונסתפחה שדהו של משכיר ופטור. ומפני ששיעור מהלך זה שאפשר לו לגרום המיתה הוא שוה בהר ובבקעה, קתני בשניהם עשר מילין, אע"ג דאפילו בהיות הדרך שהלך בה קצרה מהדרך שהתנה להלוך חייב כמ"ש התי"ט בשם התוספות (עח. ד"ה אפילו), דאי לא תימא הכי הוה ליה לשנות כשהלך בדרך קצרה בפירוש לרבותא:

מתה או נשברה חייב להעמיד לו חמור. ירושלמי (ה"ג כו:) אמר ר' יוחנן כשאמר לו חמור סתם, אבל אם אמר לו חמור זה יכיל מימר ליה לדין בעית אייתי ליה קומין, ע"כ. הרי מפורש כפי' הרא"ש (כאן סי' י') שכתב התי"ט בד"ה חייב כתב הרב למכור וכו', דלא כנראה מפי' רש"י (עח. ד"ה חייב) והר"ב. אבל בבבלי משמע דמתניתין בחמור זה איירי כפי מה שפי' רש"י (עט. ד"ה יקח וד"ה ואם יש) בפלוגתא דרב ושמואל אי מבעי למכלי קרנא או לא, ולכן יפה פי' רש"י והר"ב לפסק הלכה כשמואל דהלכתא כותיה בדיני לגבי רב, דאפילו כי מכליא קרנא במה שיוציא דמי הנבלה לשכור לו חמור אחר מבעי ליה להעמיד לו חמור אחר, ואם אינו רוצה לכלות קרנו והוא בביתו שבקל ימצא חמור אחר כמ"ש רש"י בש"ס (ע"ש ד"ה לא מכלינן), יוסיף על דמי הנבלה מה שצריך, דמסתמא אין בדמי נבלה שיעור לקנות בהם חמור אחר אם לא יוסיף עליהם, ויעמיד לו חמור אחר. ואם אינו רוצה להוסיף יכלה הקרן וישכור מדמי הנבלה חמור אחר, דעל הרוב אית בדמי נבלה כדי לשכור כמ"ש התוס' (שם ד"ה ואם יש), ואי לית בדמי נבלה אפילו כדי לשכור, אז אין לו עליו אלא תרעומת שנתן לו חמור כחוש כדאיתא בש"ס (עט. וברש"י ד"ה אלא תרעומת) אבל אינו חייב להוסיף משלו על דמי הנבלה כדי לשכור לו חמור אחר שהרי חמור זה שעבד לו ולא אחר, ואם הוא בביתו עדיין יחזו' לו שכרו, ואם הלך חצי הדרך יחזיר לו שכרו של חצי הדרך שלא הלך בה כדאיתא בש"ס (שם) וזו היא כוונת רש"י והר"ב ודאי. ונפקא מינה מלישנא דא דרש"י והר"ב תרתי, חדא דאי בעי להוסיף ולקנות חמור אחר אין השוכר יכול לעכב עליו באמור שימהר יחישה מעשהו במה שישכור חמור אחר מדמי הנבלה ולא יאבד זמנו לבקש חמור אחר לקנות, דמצי מימר ליה איני רוצה לכלות הקרן כל היכא דאפשר. וכי אית בדמיה כדי לשכור ותו לא ונתיקר שכירות החמורים יותר ממה שהיה אינו יכול לדחותו במה שיחזיר לו שכרו המועט, אלא מבעי ליה להשכיר לו חמור עד כנגד כל דמי הנבלה, אע"ג דהוא לא קבל בשכרו כל כך מעות, דהא חמור זה שעבד לו:

משנה ד

השוכר את הפרה וכו'. הפסיק בשכירות פרה בין שכירות דחמור דמשנה ג' וה', אגב הר ובקעה הנזכרים בסוף משנה ג':

משנה ה

השוכר את החמור וכו'. הנה פי' משנה זו לפי מה שנראה לע"ד מן הש"ס (דף פ.) הוא, השוכר את החמור להביא עליה כמה לטרין של חטין, והביא עליה שעורין כאותו משקל שקצב חייב, על כי השעורין קלין מהחיטין ובהגיעם למשקל החיטים אשר קצב הרי

נפחם יתר מנפח החיטין, ואם יש באותו נפח היתר שיעור שלשה קבין נמצא שהוסיף על משאו אשר קצב שיעור הראוי להתחייב בו וחייב, וזה הוא אליבא דרבא דהלכתא כוותיה דס"ל דלעולם אינו חייב עד שיהיה כל התוספת יתר מהכובד השוה ואעפ"י שאין בתוספת זה תוספת על כובד הקצוב אלא על נפח הקצוב חייב. אבל לאביי כשהוסיף על הנפח שיעור התוספת, אעפ"י שעם תוספת הנפח עדיין לא הגיע לכובד אשר התנה כי כובדו פחות ממנו, הרי הוא חייב מפני שנפחו יתר. וכן הוא פירושא דתבואה והביא עליה תבן, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ולגבי תבן נקט התנא תבואה סתם על כי כל מין תבואה כבד מן התבן.

ורבותא אשמועינן תנא לרבא דאפילו תבן דקלה מאד לגבי התבואה יותר מקלות השעורים לגבי החטים, אינו חייב כי שינה מתנאו עד שתגיע לכובד התבואה שיהיה כל הנפח תוספת, אע"ג דמחמת קלות התבן מתרבה נפחו הרבה טרם יגיע לכובד התבואה. ולאביי יש נמי רבותא דאע"ג דהתבן קלה מאד לגבי התבואה יותר מקלות השעורים לגבי החטים, מתחייב בתוספת נפח של שלשה קבין על נפח הראוי למשקל התבואה אשר קצב אעפ"י שמשקלו לגבי תבואה כלא חשיב, משא"כ שעורים לגבי חטים דסוף סוף בהגיע השעורים לנפח הראוי למשקל החטים אשר קצב אין כבדם קל מנפח החיטים כל כך, ולפי הנראה מהש"ס אין משקלו קל מהחיטים אלא אחד ששה עשר בו כי ששה עשר סאה של שעורים משקלם כחמשה עשר של חיטים.

והדר מפרש מתניתין טע' מלתא, והוא מפני שהנפח קשה למשאוי אליבא דרבא, ולכן אע"פי שאין תוספת בכובד אלא בנפח שהכובד שוה והנפח הוא יתר הרי הוא חייב. ולאביי הנפח קשה כמשאוי ממש, וכשהתנה עמו בכובד הרי הוא כאלו התנה עמו כמו כן בנפח הראוי לאותו כובד של אותו המין שהתנה עמו, ולכן כאשר נתן על החמור נפח הראוי לכל הכובד של אותו המין שהתנה, אע"פי שהוא קל ממנו חשבינן ליה כאילו הוא כבד כמוהו להיות נפחו שוה, ולכן כאשר יוסיף עליו שיעור התוספת מיד הוא חייב, ואף אם לא יהיה שיעור זה התוספת נמי כי אם בנפח ולא בכובד, כי הנפח הרי הוא כמו הכובד.

והדר אשמועינן מתניתין הדין כשהתנה עמו במדה ולא במשקל, וזהו אמרה להביא לתך חיטים והביא לתך שעורים פטור, ולא אמרינן הואיל ושינה אפילו להקל חייב, וצ"ל דיש לחלק בין התנה במשקל להתנה במדה, דאי לא תימא הכי קשה דמרישא שמעינן לה דדוקא מחמת התוספת חייב כדקתני טעמא מפני שהנפח קשה ולא מחמת השינוי, ומה שאפשר לחלק הוא דכי התנה במשקל אף כי שינה הואיל ושינה להקל פטור, משום

דהמשכיר מתחילה אמשקל הקפיד ולא אמין ובכלל מאתים מנה והוה ליה כאילו לא שינה. אבל כי התנה במדה ליכא למימר דלא הקפיד אמין, שהרי ודאי כי אמר לו השוכר כל כך מדות של מין זה אני רוצה להביא עליו, מיד חשב המשכיר בדעתו אם יש כח בחמורו לקבל כל כך מדות של אותו המין הכבד ועליו התנה, ולא חשב בדעתו על מין אחר, ולכן איכא למטעי ולומר דכי שינה ממין למין בענין זה דחייב.

והדר אמר דאם הוסיף על משאו מהמדה שהתנה עמו חייב, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, ואע"ג דאף זה מרישא שמעינן ליה, י"ל דאגב תניה. ועוד דהכא מגלה יותר הדין מרישא, דאמר ואם הוסיף וכו', משא"כ ברישא דלא ידעינן דבתוספת איירי אלא מלישנא דהנפח וכו'.

והדר אמר וכמה יוסיף וכו', לאביי או אם הוסיף קאי דהיינו בשינה, ולרבא מלתא בפני עצמה היא ואא[י]ניש דעלמא דלא שינה קאי, והכי קאמר וכמה הוא שיעור התוספת בכל ענין סומכוס אומר וכו', הכי איתא בש"ס, ואי בעית אימא דרישא איירי בלא פירט לא מדה ולא משקל כלל אלא המין, ומאחר ששינה במין אנו מחשבין כמה חיטין היה יכול חמור זה להביא וכמה נפחם לידע כמה הוסיף ע"י הבאת השעורים, וכן בתבואה ותבן, ובזה אתי שפיר דסיפא אצטריכא שהרי פירט יותר בתנאו ממה שפירט ברישא ואפילו הכי אם שינה להקל פטור, וזה הוא דקמ"לן דלא שמעינן ליה מרישא:

שהנפח קשה למשאוי. לרבא אבל גריע קצת ממנו, ולאביי לא גריע כלל אלא הרי הוא כמשאוי ממש, ולתרויהו לא עדיף ממשאוי, ועל זה הקשה התי"ט דבעומר השכחה מצינו דהנפח קשה יותר ממשאוי, והניחה בצ"ע. ולע"ד אין זו קושיא, דהתם בעינן שיהיה אדם אחד מגביה העומר לבדו, ולכן הנפח קשה לו הרבה יותר ממשאוי, והראיה דגמירי דהאי טונא דמדלי איניש על כתפיה אינו אלא תלתא ממשאוי שמסייעין אותו להרים (סוטה לד. הו"ד רש"י במדבר יג, כג) אבל הכא דהמשא ניתנת על החמור על ידי בני אדם, מאחר שהיא עליו אין הנפח קשה עליו אלא כמשאוי לאביי, או פחות ממשאוי לרבא:

משנה ז

אבא שאול אומר. עיין מ"ש בפ"ה משנה ה' ד"ה רשב"ג:

משנה ח

ר"א אומר וכו'. משום תמה אני, דבהא הוא כחולק עליו, קתני הכי:

פרק ז

משנה א

מעשה וכו'. ומעשה לא קתני, אלא מעשה, ובזה החסרון מובן ואינו צריך טעם, כמ"ש בכמה דוכתי:

משנה ד

היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים בענבים לא יאכל בתאנים. אע"ג דבענין זה כתיב בתורה ענבים (דברים כג, כה) וממנו אנו לומדים ותאנים לא, כמ"ש התי"ט בשם הספרי וירושלמי דמעשרות (פ"ב ה"ד יא:) ואיתא נמי להא בירושלמי דהכא (ה"ג כח:), הקדים התנא היה עושה בתאנים להיה עושה בענבים, משום דקדים בשולייהו לענבים, וה"ט נמי לנתפרסו עגוליו דמשנה ז':

ובחמור כשהיא פורקת. מהמשאוי שעליה, מעצמה בפיה אוכלת, אבל שיטול המחמר בידו המאכל של המשאוי להאכילה אסור כדאיתא בש"ס (דף צב.), זה אפשר שרצה לרמוז לנו התנא בלשון זה הסתום הנראה לכאורה הפך כוונתו כמבואר בש"ס והביאה התי"ט:

משנה ה

קישות וכו' וכותבת וכו'. קישות הוא פרי גרוע מפרי האדמה, וכותבת הוא מפירות החשובים שבאילן, ואפילו הכי אוכל אפילו בדינר ממנו, וכדי שלא נאמר דבדינר בין שניהם קאמר, לא ערבינהו בדינר אחד:

בדינר. אפשר דלא שכיח שיהיה קישות אחת או כותבת אחת שוה יותר מזה:

אבל מלמדין. כתב הר"ב, דת"ק לית ליה מלמדין. והכי איתא בש"ס (דף צב.) ואע"ג דעצה טובה היא זו ולמה חש הת"ק שלא רצה שילמדו אותה. י"ל דחשש שמא מחמתה ימשוך עצמו מלאכול אפילו מעט, ונמצא ממעט במלאכתו של בעל הבית מחמת הצער שסובל מלמלאות תאותו, וכדתנן בפ"ו דדמאי משנה ג' רבי שמעון בן גמליאל אומר לא יחשוך מפני שהוא ממעט במלאכתו של בעל הבית:

משנה ח

נשבעים על השבורה וכו' ומשלמין את האבדה וכו'. עיין מ"ש בפ"ח דשבועות:

משנה י

נפלה ומתה. להיות שבבהמה שאינה תקיפה וחזקה איירינן שכיח שתמות, משא"כ ברישא דבתקפתו איירינן, ולכן מסתמא בריאה וחזקה היא ומשום הכי אפשר שלא תמות בנפילתם, משום הכי לא קתני בה מתה. ובזה יתורץ הרגש התי"ט:

פרק ח

משנה ד

המחליף פרה בחמור. הכא לא קתני כמו בקדושין פ"א משנה י', לרמוז שכשישתדל לעשות חליפין כאלו, סופו להנחם עליהם ובא לידי מחלוקת, כי הכא דזה אומר עד שלא מכרתי ועיין מ"ש שם:

משנה ח

מעשה בצפורי. ומעשה לא קתני, דאין זה ראיה למה ששנה לעיל אלא מלתא אחריתי היא, ובזה החסרון וטעמו מובן:

פרק ט

משנה א

ושניהם מספקים את הקנים. כתב הר"ב, מה טעם קאמר. והא דלא קתני בפירוש דשניהם, אלא קתני ושניהם, הוא לרמוז דדינא הכי הוא דשניהם יספקו, ואם אחד מהם רוצה לספק את כולם יכול חבירו לעכב על ידו, וכן אם אינו רוצה לספק את חלקו ויהיו כל הקנים אח"כ של חבירו, יכול לומר לו חבירו אני רוצה שאף אתה תספיק את חלקך ונחלוק אח"כ בהם:

משנה ז

בעשרה. הואיל ומתניתין בחכירות דווקא מתניא כמ"ש רש"י (קו: ד"ה ולקתה) והביאו התי"ט, הוצרך התנא להזכיר כורים, והואיל והזכיר כורים נקט מנין מסויים ורגיל:

משנה ט

לשנים מועטות. פי' הר"ב, פחות משבע שנים. ונקט התנא לשון זה לקצר בדבורו, דמ"מ א"א לטעות דסיפא גלי רישא:

משנה יא

שכיר יום. התחיל בשכיר יום, אע"ג דלפי סדר המדרגות הנזכרות במתניתין היה צריך להתחיל בשכיר שעות, משום דכתיב ביה (דברים כד, טו) ביומו תתן שכרו:

משנה יב

המחהו אצל חנוני או אצל שלחני אינו עובר. כתב הר"ב, אצל חנוני ואמר לו תן לו בדינר פירות ואני אשלם, או אמר לשלחני תן לו בדינר מעות, ע"כ. ואע"ג דמעות נתחייב לתת לפועל ולא פירות כמ"ש הר"ב בפ"י משנה ה', מ"מ הוי לא זו אף זו, דחנוני דרכו להקיף ואין דרך השלחני להלוות כי אם להחליף, ואפילו הכי כי המחהו אצלו אינו עובר, ולא אמרינן דמסתמא יחזור בו והוה ליה כאילו לא המחהו:

ואם יש עדים שתבעו. כל זמנו עד שעבר עליו, הרי זה נשבע ונוטל. כל היום שאחר זמנו, משום דליכא למימר השתא כמו ברישא דמשעבר זמנו אינו נשבע ונוטל, משום דלא חשיד בעל הבית לעבור אלאו דלא תלין, דהרי יש עדים דכבר עבר:

פרק י

משנה א

שניהם חולקין. לא ידעתי מאי קמ"ל בתיבה זו של שניהם המיותרת:

ובעפר. עוד היום ראיתי פה צפת שבונים בעפר מגובל במים במקום טיט:

משנה ג

רבי יהודה אומר אף זה דר וכו' אלא בעל העליה וכו'. אע"ג דמדהוי כמקשה אדברי ת"ק ה"לל אמר ר"י אע"ג דפליג, כמ"ש בשאר דוכתי. לא קתני ליה אלא רי"א, משום דבמה שמקשה לו נמי ת"ק פליג וס"ל דהדר בחצר חבירו בעלמא בענין שהוא נהנה ואין חבירו חסר פטור, ומה"ט פליג עליה בנדון דידן. ולא דמי הא לדפ"ג משנה ב' דאמר ר' יוסי כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו אלא וכו', דהתם ת"ק מודה לר"י שאין אדם עושה סחורה כו', ולא פליג אלא באותו ענין דס"ל דלא מקרי עושה סחורה וכו':

משנה ד

נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכתל. וברישא הקדים נפילת הכתל לאילן, וטעמא משום דשכיח יותר שיפול כותל משיפול אילן, ומה"ט שכיח שיתנו זמן לקציצת האילן משיתנו זמן לקציצת הכתל:

משנה ה

הילך שכרך. הכא ששכרו לפעולה זו והפועל עושה הפעולה, שייך לומר טול שכרך, משא"כ ברישא דמי יודע אם הוא פועל או בעל הבית השוכר פועלים זה בעל הגינה, והתי"ט כתב טעמים אחרים על שינוי לשון זה:

אין שורין טיט וכו' אבל גובלין טיט וכו'. ארחא דמלתא נקט דדרך בני אדם לשרות הטיט השריה ראשונה לבד מפני הסכנה אפילו לזמן מרובה, משא"כ הגבול דאין דרך לעשותו אלא סמוך לבנין, אבל הה"נ דגבול לזמן מרובה אסור ושרייה לזמן מועט שרי. או אפשר דשורין אסור לעולם לעשותו בר"ה מחמת השרייה עצמה, כי מעלה עשן וריח טיט ומזיק לבריות מאד, וזה הוא איסור השרייה דתנן במתניתין, כנלע"ד:

אבל לא לבנים. לא ידענא למה נכפל דין זה, שהרי כבר תנן ואין לובנין לבנים, אבל בסדר המשנה דירושלמי גרסינן אבל לא ללבנים, ולאותה גירסא אפשר לישב הענין ולומר, דאע"ג דהתיר התנא לגבול הטיט, לעשות ממנו לבנים אסור, גזרה שמא ישהנו שם בר"ה במה שילבן ויעשה שם הלבנים דאסרנו ברישא, כדתנן ואין לובנין לבנים:

מציעא מתחיל בשין ומסיים בנון הרי שן, כי כל עמל [ה]אדם לפיהו (קהלת ו, ז. ועי' זוהר שמיני מא:). ועוד דהרוצה שיהיה משאו ומתנו מתברך, לא יגלה אותו אלא לצורך כשן שהוא מכוסה ואינו מתגלה אלא לצורך, שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין כמשא"זל (ב"מ מב.), וכמ"ש (פסחים נ:) דכל המשתכר בקנים ובקנקנים אינו רואה סימן ברכה, על כי נפחם גדול והעין שולט בהם, וערכם מועט:

סליק מסכת מציעא. דיני שומרים ארבעה:

אתה איש בעת תדין הטה אזנך שמעה.

שלום ואמת ודין בקמא ובמציעא: